

ПРОБЛЕМИ ФАХОВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Валентина ПОДШИВАЛКІНА

Copyright © 2005

Становлення психологічного товариства в останні роки характеризується двома актуальними проблемами – інституалізацією та професіоналізацією психології. Перша пов’язана з подальшим становленням психології як самостійної наукової дисципліни та широким задіянням її у різноманітні сфери діяльності – управління, політику, освіту, культуру та інші задля використання психологічних знань у системі суспільного розвитку людини, оптимізації функціонування та розвитку соціальних організацій. Водночас проблеми професіоналізації психології безпосередньо пов’язані із процесом розмежування наукових та практичних видів психологічної діяльності та становленням сталого розподілу праці у психологічному оточенні.

Одним із важливих факторів, що впливає на гостроту професійної диференціації, є зміна *методологічних засад психологічної науки*. Зближення методологій гуманітарних, природознавчих та технічних наук сприяло зміні соціального статусу науки та актуалізації її конструктивістських функцій у соціумі на підставі уявлень про цілісність світу, про поширення та ускладнення об’єктної сфери науки шляхом долучення нових об’єктів, що пов’язані з науково-технічним розвитком та практичною діяльністю людей. Нова, так звана постмодерністська чи пост-

некласична, методологія дає змогу не лише зберегти буттєвий сенс теоретичних конструктів, а й забезпечує переклад індивідуального досвіду на інтерсуб’єктний досвід перетворення та маніпулювання природним і соціальним вимірами довкілля.

Класичні наукові принципи, не зважаючи на своє практичне спрямування, не можуть задовольнити практикованого психолога, оскільки ототожнення методів пізнання та перетворення психологічної реальності приводить до ігнорування особливостей практичної діяльності, перш за все через позачасові та позাপросторові характеристики наукового знання, отриманого на базі модерністських принципів пізнавальної творчості. Постмодерністські принципи знімають протиставлення та відчуження науки і практики, тому що є однією методологічною базою для них, забезпечуючи зв’язок реального повсякденного світу з науковими абстракціями, утверджуючи конструктивну спрямованість науки та підвищуючи її толерантність до повсякденної практики як основи самораціоналізації людини.

Формування *постнекласичної парадигми* змінює статус психологічної практики, котра стає джерелом нового теоретичного знання та нових психологічних технологій. Свідченням цього, скажімо, є поява поняття “повсякденність” у таких науках, як соціологія та історія.

Професія психолога набуває масовості, починають формуватися нові етико-ділові норми і напрямки професійної діяльності, що відображують досвід не тільки психологічної науки, а й конкретних психологів-практиків. Отож майстерність професійного психолога буде все більше пов'язана не лише з його науковим статусом, а головню із життєактивністю соціального загалу та окремих людей.

Таким чином, особливою гостротою характеризуються проблеми взаємозв'язку практики з наукою, а відтак і складні питання взаємодії різних професійних практик безпосередньо в організаціях – формальних і неформальних. Саме ці проблеми і питання активно дискутуються психологічним товариством останні роки [3; 6; 8; 16]. Воднораз їх значна частина має міждисциплінарний характер й природно обговорюється представниками різних професіональних угруповань [1; 2; 5; 11; 14; 12; 15].

Окремо підкреслюю, що значною мірою ця стаття є відгуком на дуже актуальну та дискусійну статтю **Петра М'ясоїда** "Наука і практика у роботі психолога", що була надрукованою редакцією журналу "Психологія та суспільство" в № 3 за 2004 рік.

Автор досить глибоко аналізує особливості постмодерністської парадигми та її вплив на формування напрямків і завдань психологів-практиків. Він справедливо підкреслює, що реальна діяльність останнього ставить під сумнів окремі положення про його роботу за фахом і постає як формування ефективних моделей професійної діяльності. Однак запропоновані П. М'ясоїдом моделі, на наш погляд, потребують обговорення. Зокрема, належними чином не розглянуті соціальні контексти цієї діяльності, які зумовлюють розвиток професійних товариств та їхні відносини із суспільством, проблематика вимірів та оцінки діяльності професіонала, що впливають на систему взаємостосунків як між носіями однієї професійної групи, так і представниками інших товариств, конкретними замовниками.

В даній роботі наша увага зосереджена на *основних контекстах професійної діяльності*, зокрема її психологічній складовій та структурній багаторівневості, а також моделях і стадіях фахового становлення психолога.

ПРАКТИЧНА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНІ КОНТЕКСТИ

Хочу, перш за все, відмітити, що П. М'ясоїд зробив, на нашу думку, аналіз тільки внутрішніх умов формування психологічної практики та бюрократичних вимог, що відображені у положеннях про діяльність психологів, зокрема тих, котрі працюють у навчальних закладах. Але для зрозуміння сучасного стану психологічної практики необхідно, на наш погляд, звернути увагу на деякі контексти професійної діяльності у суспільстві загалом і психологічній реальності зокрема.

Очевидно, що робота будь-якого професіонала контролюється юридичними та бюрократичними правилами, котрі кожний спеціаліст повинен виконувати об'єктивно та однаково, особливо якщо мовиться про посадові вимоги до нього. Бюрократичний вплив забезпечує *професійний розподіл праці*. Він здійснюється владою через жорстку класифікацію робіт та вимог до людей, які спроможні її успішно виконувати. Але, крім того, діяльність професіонала контролюється професійно-колегіальними нормами, передусім документами про освіту, професійну підготовку, перепідготовку та ліцензування. Цей професійний вплив забезпечує *спеціалізацію* усередині професії. Критерії ліцензування та акредитації спрямовані на оцінку професійного рівня, сталості занять, ступеня диференціювання й спеціалізації. Ідеологія професіоналізму базується на складності наукового знання, привласнення якого можливе тільки через тривалу освіту.

Вимоги контрольованої спеціалізації – ідеологічне ядро будь-якого професіоналізму. Професійне товариство контро-

лює спеціалізацію, що забезпечує незалежну професійну продуктивність на протигагу інструментальній та економічній ефективності. П. М'ясоїд висловлює думку, що професійні вимоги у психології більшою мірою формуються науковцями, які не мають безпосереднього досвіду практичної діяльності та переносять у психологічну практику правила, що не відповідають її природі. Крім того, він підкреслює, що багато з цих вимог сформульовані у рамках так званої природничої або класичної парадигми, що істотно обмежує роль психологічної практики порівняно з наукою.

Не зважаючи на те, що окремі вимоги автора до сучасних академічних психологів є справедливими, на наш погляд, слід об'єднати зусилля психологів у розробці професійних норм та засобів контролю професійної діяльності, для того щоб не допустити профанації психологічних послуг. Водночас справедливо підкреслюється, що цей контроль – це взаємоконтроль, а не патерналістський контроль з боку науковців. Професійне оточення формується не тільки зусиллями останніх. Психологи-практики не менш зацікавлені у розробці таких професійних вимог, що, з одного боку, не дозволяють знижувати рівень професіоналізму, а з іншого – розкривають для їхньої творчої діяльності широкі можливості. Наприклад, деякі науковці висловлюють сумнів щодо того, чи може психолог-практик братися за розв'язання тих питань, що ще не розроблені науковцями та дають на них негативну відповідь. На наше переконання, виходячи з технології наукової діяльності, видається вкрай некоректним забороняти високопрофесійному практикові чекати, наприклад, той щасливий день, коли знайдеться якийсь юний аспірант, котрий спробує під керівництвом наукового керівника розв'язати злополучну проблему науковими засобами. Майстерність професіонала-практика, як підкреслює А. Кравченко, контролюється самим життям дуже швидко та дуже суворо [5]. Недоліки

та помилки вчених відомі ВНЗівському колу професіоналів та не дуже катастрофічні для реальної практики.

Крім цих факторів, не треба нехтувати й політичними рішеннями щодо практики виконання професійних обов'язків. У демократичних країнах на діяльність професіонала справляють вплив різноманітні корпоративні угруповання, які відстоюють свої інтереси через законодавчі органи влади та місцеві органи самоврядування. Політичні норми і правила життя впливають на всіх учасників політичного повсякдення. Законодавчі рішення змінюють контексти професійної діяльності, напрямки та методи роботи виконавчої влади чи бюрократії, особисті можливості кожного в організації професійного та власного життєдіяння. Зміна політичних пріоритетів у країні сприяє або заважає плідній роботі професійного загалу та окремих фахівців, тому більшість профоб'єднань вдаються до різних кроків для проведення своїх представників у законодавчі органи влади. Психологічне товариство є поки що дуже молодий професійний гурт, тому його лідери майже не представлені у владних структурах. Проте це дуже важлива форма суспільної активності, що дозволяє створювати відповідні умови для професійної діяльності, виходячи за рамки вузького кола спеціалістів та координуючи свої зусилля з іншими профугрупованнями, наприклад з педагогами, економістами, юристами, управлінцями.

Вочевидь автором дискусійної статті не розглянутий ще один істотний фактор впливу на професійну діяльність психолога – *тиск споживачів професійних послуг та суспільної думки*, котрий теж формує певні вимоги до послуг у задоволенні потреб населення. За сучасних умов незалежні сфери автономного професійного знання піддані випробуванню ринком, що зосереджує увагу на взаємозумовленні проблем споживачів. Ринком змінює внутрішні критерії реалізації професійної практики на зовнішні, зокрема результативність пошуку клієнта та

ефективність задоволення його потреб, фінансовий успіх і змагання за фінансування. Крім того, нині споживачі все більше сумніваються у повноваженнях професіоналів через їхні особистісні вибори та асигнування послуг.

Водночас є ще один аспект, що пов'язаний з таким фактом: професійні знання все більш демонополізуються та розповсюджуються колишніми клієнтами, особливо це характерно для психологічного знання. Наприклад, у навчальних закладах самі педагоги починають користуватися психологічними методами та ставити під сумнів послуги психологів. Дуже прикро, однак психолог повинен щоразу доводити, що вельми небезпечно користуватися послугами непрофесіоналів. Проте у середовищі, де більшість становлять представники іншої професійної групи, психологу (особливо молодому) вкрай важко, а то й просто неможливо обстоювати свій власний професіоналізм.

Утім у різних сферах діяльності психолог є завжди представником професійної меншості і тому довіклленнева більшості, виступаючи замовниками або клієнтами, почасти спростовує саму потребу у його послугах. Це дуже важлива річ, тому що психолог вимушений доводити упродовж усього свого професійного життєзреалізування за умов ринку свій професіоналізм, формувати культуру власних взаємостосунків із замовником чи клієнтом, а в інших випадках – плекати культуру потреб у своїх послугах. До того ж він має бути готовим до змагання з непрофесіоналами, котрі більш агресивні та менш відповідальні (ще й тому, що не відчують усіх обмежень та підводних плиннів у психологічній професії), намагаються розв'язати проблеми, яких насправді не розуміють, але наділені організаційними та менеджерськими здібностями, з допомогою яких здебільшого першими одержують фінансування, замовлення, кредити тощо. У ситуації ринкового змагання найчастіше самі споживачі вирішують кого

вибирати та за які гроші. Подекуди цей вибір здійснюється не на користь професіонала. Природний професійний розподіл праці, крім того, постає також як змагання серед самих виробників послуг.

Безумовно, і бюрократичні, й законодавчі акти, й засоби та можливості професійного товариства треба грамотно застосовувати для вирішення питання контролю діяльності непрофесіоналів. Разом з тим у реальному житті професіонал сам повинен захищати себе та своє професійне товариство, передусім рівнем своєї майстерності. Якщо випускник психологічних відділень не готовий до виконання своїх професійних обов'язків, то цю нішу можуть зайняти непрофесіонали. Наприклад, у навчальних закладах керівництву більш зручно підготувати педагога для виконання обов'язків психолога через систему підвищення кваліфікації, ніж сприяти довготривалому професійному становленню молодого та амбіційного психолога. Сумно, але сучасний ринок припускає незначні інвестиції у спеціалізоване навчання перед початком професійної діяльності. Наше дослідження вимог до робітників [9] показало, що на ринку праці потрібні чотири категорії працівників: *“експерт”*, який має високий рівень кваліфікації, глибокі та унікальні знання; *“самодостатній спеціаліст”*, високий професійний рівень котрого доповнюється особистісною зрілістю та саморефлексією; *“чиста дошка”* – робітник, який немає особливих професійних знань та навичок, проте мотивований та відкритий для нових сфер діяльності, особливо якщо мовиться про інноваційні види діяльності; *“добра людина”* – робітник, головні переваги котрого пов'язані з особистісними та моральними якостями, які сприяють чесному та доброзичливому виконанню професійних обов'язків та формуванню добрих міжособистісних стосунків у професійному довікллі.

Таким чином, з одного боку, на ринку праці є потреба в досконалій людині, у справжньому професіоналові, а з іншого

– динамічні зміни у суспільстві потребують працівників, котрі готові змінювати професію, привласнювати нові види діяльності та наділені більше моральними якостями, аніж професійними. Тому високопрофесійний психолог, який має престижну освіту, вимушений жити за умов, коли на ринку праці може виграти людина, котра виявляє готовність через другу освіту чи систему перепідготовки долучитися до нової діяльності. Іншими словами, сучасний професіоналізм контролюється політикою, ринком, бюрократією та корпоративними товариствами, котрі задають системні контексти освіти, знанням, навичкам та ресурсам.

Водночас можливе виділення державного чи соціального професіоналізму, який зорієнтований на обслуговування громадян незалежно від їхньої можливості сплачувати послуги професіоналів, або комерційного професіоналізму, котрий базується на організаційних і підприємницьких навичках та оцінюється рівнем власних прибутків.

Отож, стаття П. М'ясоїда присвячена дуже актуальним проблемам, що можуть обговорюватися не тільки у професійному товаристві. Потрібен багаторівневий діалог з колегами, представниками інших професій, котрі є чи потенційно можуть бути замовниками послуг психологів. Загалом відомо, що професія потрібна доти, поки вона розв'язує не тільки значущі проблеми для суспільства у цілому, але й для конкретних соціальних груп та окремих людей. Тому така діяльність оцінюється не тільки колегами, а й замовниками з погляду тих переваг, що ними реально отримані.

ПРОФЕСІЙНА ПРАКТИКА ТА ЇЇ ВИМІРИ

Результати та зміст професійної діяльності доцільно, на наш погляд, оцінювати з чотирьох позицій: а) *соціального значення*, б) *зовнішньої результативності*, в) *внутрішнього змісту та г) особистісних сенсів усіх тих, хто долучений*

до цієї діяльності (для психолога навчального закладу, наприклад, це він сам, його діти і батьки, колеги). Крім того, він здебільшого має відчутну перевагу у різних функціональних сферах – діяльнісній, комунікативній, пізнавальній.

Діяльність психолога, не зважаючи на те, що сама професія стає масовою, ще залишається інноваційною та не зовсім зрозумілою. Як він це робить та які наслідки слід очікувати від його діяльності? Такі запитання є непоодинокими, у т. ч. й у стінах навчальних закладів.

Соціальне значення має будь-яка професійна діяльність. Значущість психологічної діяльності насамперед формовується в ефективності розв'язання психологічних проблем, у поданні необхідної або нової інформації та у формуванні продуктивно оптимальної комунікації. Робота психолога перш за все оцінюється за критерієм того, наскільки успішно він зліквідує проблеми окремих людей, який сенс його професійні впливи мають для клієнта, нарешті якою мірою його діяльність відповідає сучасним та потенційним потребам людей. І все ж нетотожність інтересів усіх учасників професійної діяльності психолога актуалізує потребу сполучати інтереси замовників щодо якісного здолання нагальних проблем, підтримки чи розвитку ситуації певними засобами та інтереси клієнтів або споживачів, окремої людини чи соціальної групи та їхні прагнення до повної конфіденційності на тлі створення сприятливих умов співпраці і саморозвитку кожного учасника психологічної взаємодії.

Зовнішні та внутрішні прояви професійної діяльності, безумовно, не тотожні й не рівновагомі. Представники різних професій мають можливість оцінювати тільки зовнішню ефективність сумарних зусиль представників не своєї професії, тоді як її внутрішні якісні характеристики, так звані “закулісні” дії, за І. Гофманом, не демонструються принципово, або потребують широких роз'яснень. Наприклад, динамічні процеси у тренінговій групі безпосередньо не відображаються

у програмах соціально-психологічного тренінгу, але регулюються спеціальними технологіями та значною мірою зумовлюють його загальну ефективність. Відтак психолог повинен контролювати, як його діяльність сприймається замовниками з позицій ефективності, надійності та безпеки його втручання в діяльність закладу. Вочевидь це на пряму стосується іміджу психології у цілому та репутації конкретного спеціаліста.

Кожна людина живе у соціальному просторі, має суб'єктивний особистісний час у вигляді життєвих планів та структур поведінки. Діяльність психолога можна прийняти, якщо вона дозволяє іншим людям зберегти своє Я, або сприяє позитивній зміні ідентичності. Мовиться про вагомість втручання психолога у життя інших людей, ступінь урахування особистісних інтересів та міру актуальності такого втручання. На наш погляд, однією з проблем психологічної діяльності є орієнтація на *абстрактне благо*. Водночас налаштування на абстрактне чи оперативне розв'язання гострої проблеми може не відповідати її розв'язку в довготривалому плані, тому треба координувати короткотривалі та довготривалі перспективи. Порушення цього принципу може стати причиною провалів у роботі психолога. Бажання якомога швидше розв'язати ту чи іншу проблему та мати результат інколи примушує останнього використовувати ефективні, проте не ефективні дії-заходи.

З іншого боку, робота психолога не може оцінюватися тільки на основі його індивідуальних якостей. Важливе значення має результативність його взаємодії з іншими учасниками професійної діяльності. Комплексний підхід до розв'язання проблем передбачає синхронічне використання кола різноманітних засобів та сумісних дій різних спеціалістів. Отож психолог повинен враховувати специфічні особливості як самого закладу чи організації, так і кадрового потенціалу конкретної професійної структури.

Очевидно, цілком слушно очікувати, що психолог принципово змінить *комуні-*

кативний простір колективу чи організації, до яких задіяний. І це зрозуміло, адже психологічні технології, якими він користується, не можуть не впливати на перебіг комунікаційних процесів у соціо-системі. Йому професійний психолог змушений контролювати свою поведінку та обирати ті з прийомів діяльності, які сприяють оптимізації взаємостосунків у колективі, а не руйнують їх.

Є ще одна сфера – *інформаційна*, до якої причетний психолог. Він створює нове знання про реальність, у якій працює та формує інформацію для інших. Це одне з найскладніших завдань, тому що, з одного боку, психологічна інформація здебільшого є дуже конфіденційною, з іншого – лише частина цієї інформації потрібна замовникам. Звідси походить природна делікатність цієї сфери психопрактики, котра потребує формування інформаційних потоків таким чином, щоб забезпечити згадану конфіденційність для тих, хто є джерелом інформації, й водночас надати замовникам необхідну для подальшої роботи інформацію. Варто особливо підкреслити, що психолог навчального закладу, виходячи з особливостей життєдіяльності установи, почасти не має можливості сам зреалізовувати результати, наприклад, діагностичних чи психокорекційних процедур. Автори навчального посібника з психодіагностики за редакцією А.А. Бодалева та В.В. Століна аналізують особливості чотирьох типів ситуацій, у яких працює психолог-діагност [9, с. 14]. Найчастіше він вимушений формувати інформацію так, щоб професіонал іншого фаху (скажімо, педагог чи соціальний працівник) мав змогу безперешкодного користування нею. При цьому важливо унеможливити вплив будь-яких негативних наслідків для самого інформанта (наприклад, дитини).

Отож функціональне забезпечення інформаційних потоків – це надскладна справа, котрою психолог приречений займатися через те, що від цього залежить його професійне благополуччя в конкретній установі, його ділова та особиста репутація.

Крім того, робота психолога повинна розширювати пізнавальні горизонти як його самого, так і педагогів, батьків, дітей з котрими він взаємодіє. А це означає, що саме він має стати натхненником самопізнання, вивчення психологічних особистостей життя конкретного колективу та окремої людини зокрема.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ДО НЕЇ

Психологія стає масовою професією завдяки розвитку психологічної освіти не лише у межах класичних університетів, а й у системі педагогічних та інших (наприклад, політехнічних) інститутів. Проте тут наявні різні традиції. Так, класичну університетську модель освіти радянських часів можна подати як систему переведення студентів від повсякденного знання до наукової картини світу. Причому передбачалося, що наукове знання є єдино істинним, а його буденне використання спеціалістами-практиками, щонайперше у формі наукових методів, слугувало показником їхнього професіоналізму і творчості. Фактично у межах університетів був відсутній *рівень технологічного знання*, котре випускник університету здобував самостійно у перші роки своєї професійної діяльності. Звідси природно, що останній знав, що треба робити з наукового погляду, але не завжди володів методами і технологіями практичної реалізації своїх задумів.

Інститутська система освіти значною мірою, навпаки, була зорієнтована на формування технологічної картини світу спеціаліста та формування у нього практичних навичок (*рис. 1*).

Отже, університетська традиція пов'язана з підготовкою спеціалістів так званого сигномічного типу, зорієнтованого на наукові методи. Тому актуальною є потреба у підготовці професіоналів соціомічного типу, домінантне спрямування якого полягає в організації конструктивістської діяльності [3]. Специфіка змісту, форм і методів перебігу навчального процесу в педагогічних та інших університетах (інститутах) нині справді спрямована на підготовку практико зорієнтованих психологів із чітким набором організаційних навичок, пізнавальних умінь та процедурних дій.

Одна з яскравих тенденцій розвитку сучасної університетської освіти полягає у спрямованому системному розвитку у студентів конструктивного мислення, заснованого не стільки на вербальних кодах, скільки невербальних, котрі надають змогу робити переклад абстрактних ідей на мову організаційних дій і здійснювати зворотний процес.

Перехід вищих навчальних закладів на багаторівневу освіту, починаючи з підготовки бакалаврів, далі – магістрів й насамкінець – аспірантів і докторантів (*рис. 2*), на наше переконання, має центруватися довкола розуміння студентами ролі наукових парадигм і готовності до їх зміни, вміння виокремлювати з

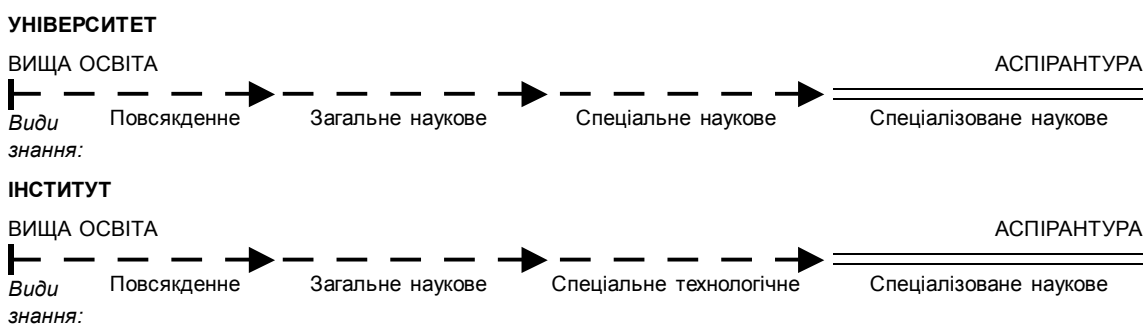

Рис. 1.

Традиційна (радянська) система освіти та види знання

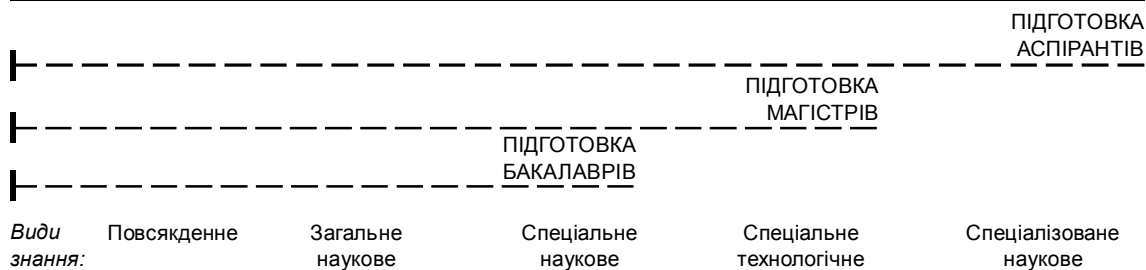

Рис. 2.
Сучасна багаторівнева освіта та види знання

теорій орієнтири для професійної та особистісної самореалізації, привласнення ідеї невичерпності професії і спеціалізації, а також формувати практичні навички у форматах їх багатомірного та багатопредметного використання.

У будь-якому разі підготовка психологів до практичної діяльності повинна блокувати виникнення як дилетантства, так і прагматизму. Натомість у психологів треба формувати повагу до повсякденного та позанаукового знання, що у єдності з художнім та публіцистичним дає змогу більш глибоко проникати у життєві проблеми та буденні явища-події. Проблеми, котрі розв'язує професіонал, перш за все переживають люди, які найчастіше здатні їх сформулювати на рівні повсякденного розуміння. Тому професіоналу потрібно їх спочатку переформулювати, щоб далі здійснити їх так званий переклад на наукову професійну мову.

МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІВ

У роботі П. М'ясоїда запропонована типологія позицій або моделей професійної діяльності, що відображає його власний досвід та реалії діяльності професійного психолога у навчальних закладах. Він розглядає три позиції, котрі відрізняються, на наш погляд, перш за все рівнем саморефлексії та наявністю творчого потенціалу. Автор здійснює ретельний аналіз сутності кожного з них

й окремо підкреслює певні переваги однієї з обстоюваних позицій чи моделей. У цілому ми приймаємо виголошене, однак хочемо все ж зафіксувати деякі моменти. Справді, різні професійні психологи можуть реалізувати одну з цих моделей, у тому числі й ту, яка менш евристична та продуктивна. Однак це може бути спричинене особливостями етапу становлення професіонала, проміжним рівнем його професіоналізму тощо. Важко уявити ситуацію, коли, отримавши диплом, психолог водночас стає справжнім професіоналом. Кожний професіонал протягом кількох років і всього життя привласнює глибини своєї професії, проходячи різні етапи фахового зростання, що якісно відрізняються один від одного.

О.Е. Смирнова, наприклад, виділяє *три основні етапи оволодіння професійною діяльністю* – адаптація спеціаліста, його стале функціонування та інноваційне самореалізування [15]. На *першому етапі* спеціаліст тільки привласнює набір проблем, що розв'язуються в рамках обраної професії, систему нормативних та ціннісних наказів, арсенал засобів та методів здолання професійних утруднень – від простих операцій до їхніх складних комплексів, що найбільш адекватні особистісним якостям та ціннісним орієнтаціям професіонала. Безумовно, молодий спеціаліст відрізняється за рівнем професіоналізму та ефективністю діяльності від своїх більш зрілих колег. Крім того, на цьому етапі він більшою мірою зорієнтований на некритичне виконання нака-

зів, інструкцій, у тому числі й тих, що досить дискусійні або застарілі і не повно відповідають сучасному рівню розвитку науки. Бюрократичні вимоги завжди досить узагальнені та неевристичні, оскільки розраховані на середньостатистичного спеціаліста та вербалізують те, що слабо піддається вербалізації (наприклад, перебіг діяльності). Тривалість даного етапу залежить від здібностей, мотивації, сили волі та інших талантів спеціаліста.

На *другому етапі*, як свідчать результати досліджень О.Е. Смирнової, нові особистісні взірці засобів діяльності перетворюються у норму, зберігаються, транслуються та оприлюднюються. Відтак спеціаліст прагне відтворити діяльності-вчинки у стандартних, немінливих формах. Це дозволяє йому закріпити досягнутий рівень умінь і навичок [15, с. 12].

На *третьому – інноваційному – етапі* професійної діяльності шляхом оволодіння широким колом професійних засобів спеціаліст починає збагачувати професію, робить особистий внесок у її розвиток та інституалізацію. Саме цей етап характеризується високими рівнями теоретизування та самореалізації.

У статті П. М'ясоїда виділяються принаймні три позиції: а) слідування формальним вимогам, б) урахування життєвих реалій і в) рефлексії і теоретизування. Це справді найбільш розповсюдженні моделі професійної діяльності. Автор демонструє заклопотаність сучасним станом професійного оточення й перш за все тим, що остання модель професійної поведінки найменш наявна у сьогоденні. З цим варто погодитися. Проте, маючи три десятки років професійної психологічної діяльності і половину з них у ролі практикованого психолога в енергетичній галузі, хочу підкреслити такий факт: професійна психологічна освіта досить активно формується останні 10–15 років майже у всіх регіонах України, щонайперше у столичному університеті. А це вказує на те, що більшість сучасних психологів – це ті професіонали, які лише формуються як висококваліфіковані спеціалісти.

Разом з тим, зважаючи на історико-політичні та економічні умови формування професійного психологічного оточення в останні роки, а також на гендерні особливості зреалізування професійної кар'єри, коли, скажімо, професійне становлення жінки супроводжується становленням материнства, то в сучасному суспільстві більше поширення отримали перші дві моделі, або два етапи професіоналізації. Отож потрібні чималі зусилля самого професійного товариства у розвитку системи підвищення кваліфікації професійних психологів та засобів розповсюдження інформації про їхню успішну фахову діяльність як у системі науково-дослідної діяльності, так і в царині психологічного практикування.

1. Вайс Й. Проблема онаучивания социального мира // Общественные науки и современность. – 1992. – № 6. – С. 99–111.

2. Вич Р. Модели моральной медицины в эпоху революционных изменений // Вопросы философии. – 1994. – № 3. – С. 67–72.

3. Гусейнова В. В. Практика использования психолога на предприятии сферы материального производства и проблемы подготовки психолога-практика // Вестник Моск. ун-та. Серия 14. Психология. – 1989. – № 4. – С. 56–68.

4. Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста / Под ред. В.И. Подшивалкиной. – Кишинев, 1997. – 157 с.

5. Кравченко А. И. Социология мнений и мнение о социологии // Социологические исследования. – 1992. – № 3. – С. 41–48.

6. Левин Г. Д. Непрофессионалы в профессиональном споре // Вопросы философии. – 1996. – № 1. – С. 174–185.

7. Левин К. Конфликт между Аристотелевским и Галилеевским способами мышления в современной психологии // Психологический журнал. – 1990. – Т. 11, № 5. – С. 135–158.

8. М'ясоїд П. Наука і практика у роботі психолога // Психологія та суспільство. – 2004. – №3. – С. 5–74.

9. Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. – 304 с.

10. Подшивалкина В.И. Социальные технологии: проблемы теории и практики. – Кишинев, 1997. – 357 с.

11. Подшивалкина В.И., Алексеенцева Е.С. Профессиональная карьера и ценностно-личностные аспекты ее формирования // Социологические исследования. Сборник научных работ. – Луганск, 2002. – С. 165–183.

12. Подшивалкина В.И. Высшее образование и поиск новых картин мира // Педагогическая антропология: концептуальные основания и междисциплинарный контекст. Материалы Международной конференции. – Москва, 30 сентября – 2 октября 2002 года. – М., 2002. – С. 87–98.

13. Подшивалкина В.И. Вища освіта як засіб соціальних змін в Україні // Соціальна робота. – Кн.6. – К., 2002. – С. 13–24.

14. Подшивалкина В.И. Контексты вищої професійної освіти і проблеми їхньої синхронізації // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 34–37.

15. Становление специалиста // Человек и общество. – Вып. XXV. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 135 с.

16. Эткінд А. М. Психология практическая и академическая: расхождение когнитивных структур внутри профессионального сознания // Вопросы психологии. – 1987. – № 6. – С. 20–31.